

ЗА СТАТИСТИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ И ДЕЙСТВИТЕЛНИЯ РЪСТ НА БВП

Гл. ас. д-р Веселин Хаджиев

(Доклад изнесен пред юбилейната научна конференция на Икономически университет-Варна, май, 2000 г.)

При разработването на съвременната икономическа политика се използват няколко основни макростатистически показателя. Последните най-често измерват националния продукт, заетостта, инфлацията, лихвените равнища и пр. Централно място между тях заема ръстът¹ на националния продукт, намиращ израз в статистическите показатели темпове на прираста² на БВП³ или темпове на прираста на БНП⁴. С този показател се обвързват балансирането на държавния бюджет, ръста на държавните разходи, ръста на заплатите и като цяло - здравословното състояние на икономиката. Отдаването голямо значение на този параметър е предпоставка за дискусиите, свързани с методологията на измерване. Спорове възникват на различни равнища - на равнище специалисти по икономическа статистика, на равнище макроикономисти, на политическо равнище и пр. Всеки изтъква различни аргументи за и против констатираните от НСИ⁵ темпове на прираста на БВП.

В този доклад сме си поставили за цел да потърсим косвени доказателства за динамиката на БВП и обясним евентуалните противоречиви оценки.

От едната страна стои тезата, че изчислените обеми и темпове на прираста на БВП са надеждни. В този смисъл може напълно да се вярва на констатацията, че годишният ръст на БВП през 1998 година е 3,5%, а годишният ръст на БВП през 1999 година - 2.4%. Основен аргумент в защита на тази теза е изградената и вече функционираща СНС⁶. Последната е в основата на изчисленията на БВП. Методологията за изграждане и подържане на информационната система е в съответствие с препоръките на ООН, МВФ, Евростат и т.н. НСИ добросъвестно използва информационната система за оценка на националния продукт и не трябва

¹ Тук и по-нататък става въпрос за ръст на реалния продукт

² Относно темповете на прираста вж. Радилков, Д. и др. Въведение в статистиката. ТедИна, Варна, 1995, с. 322. Редица автори неправилно наричат темповете на прираст "темпове на растеж".

³ Брутен вътрешен продукт

⁴ Брутен национален продукт

⁵ Национален статистически институт

да има съмнение за умишлена манипулация на данните, най-малкото защото това може да се провери.

От другата страна стоят аргументите против надежността на оценките за обема на БВП и неговата динамика. Основателно се задава въпроса, какъв ръст на производството може да има при положение, че се затварят все повече предприятия? В състояние ли са останалите предприятия да компенсират загубената продукция и дори да увеличат съвкупната продукция? Липсват убедителни данни за увеличаващо се индивидуално потребление. В същото време са налице данни за намаляване на колективното потребление (намаляване на разходите за образование, здравеопазване, отбрана и пр.), непрекъснато се поддържа отрицателно търговско салдо и т.н.

На пръв поглед и двете страни имат основание за своите тези. Ще започнем разсъжденията си върху условията за приложение на СНС. Този избор се обуславя от ролята на информационната система при оценката на националния продукт.

Системата на националните сметки е без алтернатива при оценка обема на произведения продукт. При всички положения обаче, системата функционира пълноценно и агрегира всички стопански трансакции при някои предварителни условия:

- икономиката се основава на пазарни принципи;
- местното стопанско, търговско, митническо и пр. законодателства са хармонизирани с международното законодателство;
- счетоводната, данъчната, митническата и пр. информационни системи отразяват адекватно обема и характера на трансакциите и пр.

За периода след 1989 година българската икономика преживява уникален преход, непознат досега в практиката. При този преход се реорганизируют фундаментални принципи, законодателство, информационни системи и т.н. Очевидно, че изброените по-горе условия за пълноценно функциониране на СНС са нарушени в някаква степен. Досега не са проведени изследвания върху проблема, как този уникален преход се отразява на Системата на националните сметки и оценките за обема на националния продукт.

⁶ Система на националните сметки

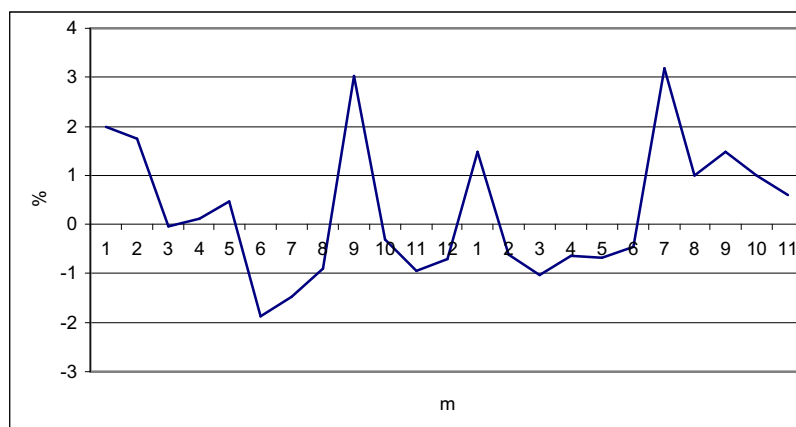
Действителната динамика на националния продукт (действителен растеж или спад на БВП) задължително намира израз в динамиката на други параметри на стопанството. Биха могли да се използват корелационни релации между растежа и съвкупното равнище на цените, растежа и заетоста, растежа и лихвените равнища и пр. Следователно могат да се потърсят косвени доказателства за потвърждаване или отхвърляне на оценените от НСИ темпове на растеж. За да се избегне порочния кръг трябва да се използват показатели, чиито информационни източници са различни от тези на СНС.

Тук веднага трябва да направим следната уговорка. Целта на настоящите разсъждения не е установяване точния размер на растежа - 0.5%, 1.0%, 1.5%, 2.0% и т.н. Целта на настоящите разсъждения е да се установи дали въобще е налице ръст на националния продукт, като индикатор и предпоставка за подобряващо се икономическо здраве и благоденствие.

В икономическата теория се разглеждат няколко типа икономически растеж. При всички случаи динамиката на съвкупните цени се разглежда като функция от растежа. Следователно динамиката на цените би могла да се използва като косвено доказателство за растеж или спад на националния продукт. Трябва да се отбележи и това, че статистическото наблюдение на цените е напълно независимо от статистическото наблюдение на СНС.

На следващата фигура е представена динамиката на цените на крайното потребление за последните две години.

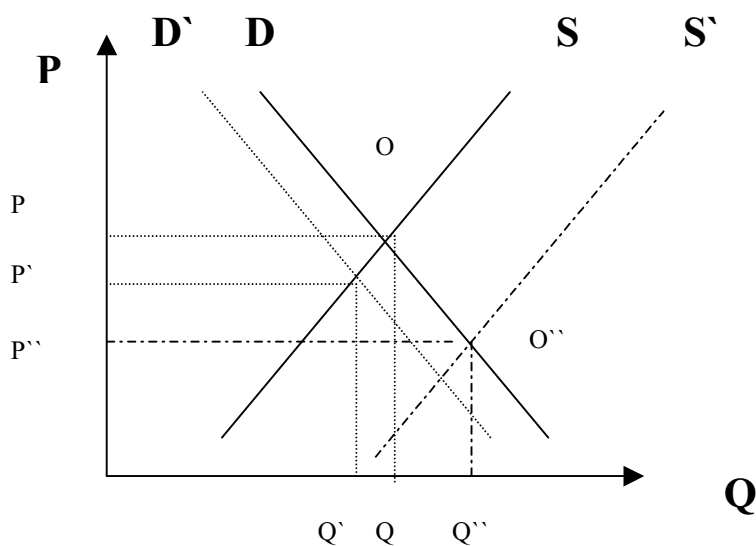
Фигура 1. Равнище на инфлацията за периода 1998-1999 година по месеци в %

Източник: Информационен бюлетин. БНБ, София, 1999 г., бр. 11, с. 21

Установява се, че за периода след юли 1997 година съвкупното равнище на цените се развива колебливо. Редуват се няколко месеца на минимална инфлация и дефлация. Дори и да се подложат на резерви данните за динамиката на съвкупните цени, на фона на обявените темпове на растеж инфлацията изглежда подозрително ниска. Могат ли протичащите дефлационни процеси, заедно с констатацията за уравнивения паричен пазар, да се разглеждат като косвен индикатор за липса на растеж на националния продукт? В помощ на разсъжденията си ще използваме следната класическа схема.

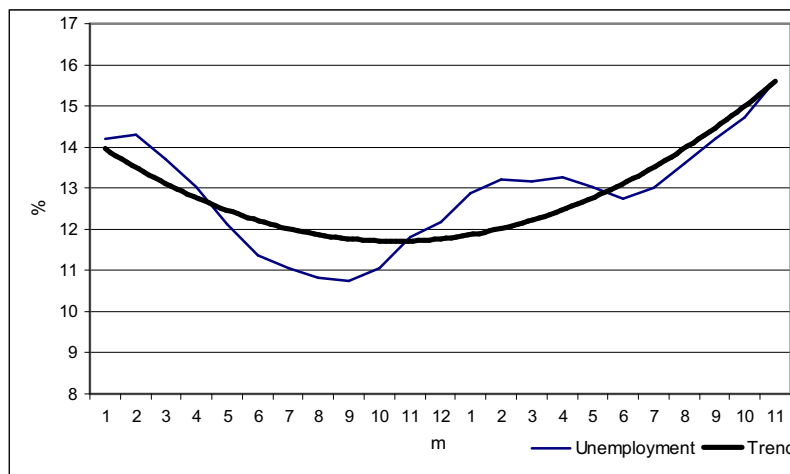
Фигура 2. Търсене и предлагане в условията на ниска инфлация

Без да навлизаме в подробности ще разгледаме следните две ситуации: кривата на търсенето се измества наляво от равновесното положение и кривата на предлагането се измества надясно от равновесното положение. И при двете ситуации съвкупното равнище на цените намалява. В първия случай обаче произведения продукт намалява, а във втория - продукта се увеличава. Без да навлизаме в допълнителни изследвания можем да твърдим уверно, че за последните две години съвкупното предлагане не се увеличава (не се изграждат нови и модерни предприятия, не се обновяват съществуващите технологии за производство и пр.). По-скоро се намалява съвкупното търсене в следствие намаляване покупателната способност на домакинствата. Следователно констатираните дефлационните процеси са косвен индикатор за спад в националния продукт или най-малкото за липса на растеж.

В пряка връзка с растежа се разглежда и заетостта на работната сила, респективно динамиката на безработицата. Използвайки тази корелационна релация ще потърсим друго косвено доказателство за растеж или спад на националния продукт. Трябва да се отбележи още, че статистическото наблюдение на работната сила е независимо от статистическото наблюдение на СНС.

Фигура 3. Относително равнище на безработицата за периода 1999-1999 в %

Източник: Информационен бюлетин. БНБ, София, 1999 г., бр. 11, с. 22

Констатира се, че за последните две години равнището на безработицата има устойчива тенденция на увеличаване, като през текущата година се доближава до 20%. Увеличаващото се равнище на безработицата по никакъв начин не може да

се свърже с оценения растеж на националния продукт. Констатираните равнище са далеч над възприеманите за естествени равнища на безработица. Следователно, съгласно закона на Оукън, фактическото равнище на БВП продължава да се отдалечава от потенциалното равнище. Ако се допусне, че потенциалните възможности на националното стопанство остават относително постоянни за изследвания период, то се достига до извода, че фактическото равнище на националния продукт намалява или в най-добрия случай не се увеличава.

Изчислените от НСИ положителни темпове на прираста на БВП не се потвърждават от изложените по-горе косвени източници. Трябва да се признае, че в смисъла разгледан по-горе, по-скоро няма растеж отколкото да е налице някакъв макар и минимален растеж. Резонно се задава въпроса, защо тогава чрез системата на националните сметки се регистрира минимален растеж? Кой или кои са източниците на грешки? Как да се интерпретират данните за БВП? Всички отговори са свързани с произхода и поведението на статистическите грешки.

Най-общо грешките при набирането на икономическа статистика могат да се групират на систематични и стохастични. Тук ще разгледаме само произхода и характера на систематичните грешки. Най-голям дял заемат систематичните грешки, свързани с несъвършенствата на счетоводната, данъчната, митническата и пр. отчетности. Несъвършенствата произтичат най-вече от мотива да се правят преднамерени грешки. Ако съответното законодателство - счетоводно, данъчно, външнотърговско и пр. - е относително постоянно, то може да се смята, че и грешката ще проявява постоянен характер. В такъв случай, дори показателите за обем на БВП да са обременени с преднамерени грешки, оценките за динамиката на БВП асимптотически ще се стремят към истинската динамика на произведения продукт⁷.

Налице са категорични доказателства, че през последните няколко години обхвата на статистическото наблюдение на СНС се променя. Тази тенденция се обуславя от различни фактори, като един от най-съществените е динамиката в законодателството. Ако се приеме хипотезата, че сивата икономика постепенно се

⁷ Хаджиев, В. Статистическата информация в условията на инфлационна икономика. Сб. доклади "Актуални икономически и финансови проблеми на икономиката", Унив. изд. ИУ-Варна, 1999, с. 3-12

изкарва на светло, данъчната администрация успява да обхване все повече субекти и доходи за облагане, пенсионните, здравни и осигурителни институции увеличават събираемостта на вземанията си, то може да се заключи че относителния дял на систематичната грешка намалява. Това се извършва в три направления:

- увеличава се броя на наблюдаваните транзактори;
- увеличава се броя на наблюдаваните транзакции;
- увеличава се стойността на наблюдаваните транзакции.

В такъв случай относителния дял на грешката спрямо действителния БВП през базисния период ще е по-голям от относителния дял на грешката спрямо действителния БВП през отчетния период. Или

$$\frac{a_2}{a} > \frac{b_2}{b}$$

където

a и b е действителен обем на националния продукт през базисния и отчетния период;

a_2 и b_2 е грешка при оценката на националния продукт през базисния и отчетния период.

Като се има предвид, че $a = a_1 + a_2$ и $b = b_1 + b_2$, a_1 и b_1 са статистически оценки на обема на националния продукт през базисния и отчетния период, се стига до следния израз:

$$\frac{a_1}{a} < \frac{b_1}{b}$$

След елементарни преобразувания се достига до следното неравенство:

$$\frac{b}{a} < \frac{b_1}{a_1}$$

Следователно, оценените темпове на прираста на БВП са по-големи от действителното отношение на БВП през отчетния и базисния период. Колко точно оценените темпове са по-големи от действителните темпове в случая е несъществено. Важното е, че това поведение на систематичната грешка предизвиква надценяване на темповете на растеж на БВП.

Накрая може да се направи следното обобщение. Направените анализи не подкрепят статистическите оценки за положителни темпове на прираста на БВП. Доколкото ръстът на националния продукт се разглежда като индикатор за добро икономическо здраве и предпоставка за благоденствие, то оценките по независими от СНС информационни източници не го доказват. Налице са признаци, че поведението на статистическата грешка предизвиква надценяване на изчислените от НСИ темпове на прираста на БВП. Препоръчително е за неофициални цели да се внасят корекции в оценката на националния продукт, отнасящи се до обхвата на статистическото наблюдение - транзактори, транзакции и стойност на транзакциите.